

İbnü'l-Varrâk ve Nahvin İletlerine Bakışı

Mensur TEYFUROV*

Özet

Bu makale İbnü'l-Varrâk ve nahvin illetleri hakkındaki görüşlerini ortaya koyan bir çalışmadır. Nahvin illetleri konusu daha çok klasik nahivciler tarafında irdelenmiş ve bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Nahivciler illeti ilgilendiren bazı konularda ittifak etmiş, bazılarında ise ihtilafa düşmüşlerdir. Genelde klasik nahivciler özelde ise İbnü'l-Varrâk nahiv illetleri konusunda bazı yerlerde aşırıya giderek bir nahiv kuralı için üç, dört ve bazen de yedi tane illet göstermişler ve konuyu içinden çıkılmaz hâle getirmişlerdir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, nahiv illetleri konusu kadar klasik nahivciler tarafından derinlemesine ele alınarak konu karışıklığına olmaktadır. Ancak Zeccâci'nin de söylediği gibi eğitimsel amaçlı illet sayılan talimî illetler, Arap dilinin ayrılmaz parçasıdır. Bu sebeple de nahiv illetlerinin ele alınması Arap dili çalışmalarının gelişmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Abstract

Ibn al-Warraq and His Opinion about the Nahiv's Ilal

This article deals with Ibn Warraq's opinions on Ilal's of Nahiv. The subject of Nahiv's Ilal was examined more by classical grammarians and the different opinions were asserted in this matter. Arab grammarians agreed and disagreed on some subjects which deal with Ilal. Generally classical grammarians, especially İbnü'l Warraq, exaggerated in the Nahiv's Ilal by

* Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi,
teyfur1985@gmail.com

showing three, four and sometimes seven examples for one rule and therefor they complicated the subject. On the other hand, it must be said that the subject of Ilal which has been handled intensively by the classical grammarians caused complexity. But, as Zajjajî said, the instructional Ilals which are accepted as educational are the inseparable parts of the Arabic Language. Because of that, the handling of the Nahiv Ilals is very important in terms of the development of the studies of Arabic Language.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Varrâk, Nahiv, İlet, Gramer Kuralları, Gerekçelendirme.

Key Words: Ibn al-Warraq, Nahiv, Ilal, Grammer Rules, Justification.

Giriş

İnsanoğlunun eşyanın sebebini sorup araştırması doğaldır. Dil kurallarının sebeplerinin sorulması ve araştırılması da bu kabildendir. Arap dili nahvinin doğuşu ve gramer kurallarının tespitine paralel olarak bu kuralların gerekçeleri anlamına gelen nahiv illetleri de belirlenmeye çalışılmıştır. Arap dilinde nahiv illetleri; “İlet” (عَلَّة) bu kelimenin çoğulu olan “İlet” (عَلَل), ve “Ta’lîl” (تَعْلِيل) kavramları ile ifade edilmektedir. Talil kelimesi “allele” (عَلَل) fiilinin mastarı olup birini bir şey ile avutup oyalama, meşgul etme, sebebendirme, sebeplerini açıklama ve delil ile ispat etme anlamlarına gelmektedir.¹ Çoğulu “İlet” (عَلَل) olarak gelen “İlet” (عَلَّة) ise, “hastalık”, “birini meşgul eden şey”² ve “bir şeyin sebebi” gibi anlamlara gelmektedir.³ Terim olarak ise, Arap dili gramer kurallarının sebeplerine nahiv illetleri denmektedir.⁴ Mutlak anlamda ise illet; bir şeyin temeli ve muhtaç olduğu şeydir. İhtiyaç duyan şey varlık, yokluk ve mahiyet olabilir.⁵ Nahiv İletleri, Arapların belirli şekillerde konuşmalarının hikmetini açıklamaktadır.⁶ Arap dili nahiv

¹ Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1416/1996, IX, 367; Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdulkâdir er-Râzi, *Muhtâru's-Sihâh*, Beyrut, 1995, 189.

² Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kütâbu'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Samarrâ'î, y.y, I, 88.

³ Luis Ma'luf, *el-Muncid*, Beyrut, 1951, s, 548; Komisyon, *el-Mûcemu'l-Vasît*, Dâru Umrân, y.y., 1985, II, 646.

⁴ Ergin, Mehmet Cevat, “Arap Dilinde Nahiv İletleri Üzerine”, Ma'rife, yıl. 9, sayı.1, bahar 2009, 159.

⁵ Ebu'l-Bekâ Eyyub b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî, *Kulliyât*, Dâru'n-Neşr, Beyrut, 1998, 250.

⁶ Muhammed Hâşim Abduddâim, “et-Talil İnde'n-Nuhât”, *Mecelletu'l-Bahsi'l-İlmi ve't-Turâsi'l-İslam*, Mekke, 1980, III, 135.

illetleri tarihinin, Arap nahiv tarihi ile birlikte geliştiğini yapılan araştırmalar göstermiştir. Öte yandan nahiv illetleri üzerinde yapılan araştırmalar, nahvin diğer ilimlerden etkilendiğini ortaya koymuştur. Arap dili bilginlerinden İbnü'l-Varrâk, hayatını her zaman Arapçanın yükselmesine ilmi çalışmalarıyla destek çıkararak onu yabancı dillerin etkisinde kalmasından korumaya çalışmıştır. Bu makalemizde İbnü'l-Varrâk'ın en meşhur eseri olan *İlelü'n-Nahv* adlı eseri bu bağlamda büyük önem arz etmektedir. Zira İbnü'l-Varrâk, bu eserinde Arap dilinin zirveye çıktığı dönemlerde dile yeni bir çığır açarak nahiv ilmini gerekçelere göre açıklayan dil bilginlerinin başında gelir. İbnü'l-Varrâk, Zeccacî (ö. 340) gibi nahvin talimî yönünde de çaba sarf ederek Arapçayı sadece üst tabakaya değil de herkesin kavrayabileceği seviyeye getirmeye çalışmıştır. Bu tür klasik eserlerin günümüz Arapçasına en iyi bir şekilde analiz edilerek zenginlik katmasını sağlamanın gerekliliğini düşünüyoruz. Ayrıca İbnü'l-Varrâk ve *İlelü'n-Nahv* adlı eseri günümüzde ister makale isterse de tez veya başka araştırmalara konu olarak tanınması artık ihtiyaçtan ziyade zaruret hâlini almıştır. Bu makalede yapılması gereken çalışmaların en azından bir öncüsü olduğu kanaatindeyiz. Bunun yanı sıra makalede İbnü'l-Varrâk'ın hayatı, eserleri, bağlı olduğu ekolü ve günümüze kadar ulaştığı tek eseri olan *İlelü'n-Nahv* hakkında bilgilere yer verilmiştir.

A. İbnü'l-Varrâk'ın Hayatı

Makalenin konusuna kaynaklık eden nahiv âliminin tam adı Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdillâh b. Abbâs el-Bağdâdî'dir.⁷ O, Nahvin usulü ve illetlerini bilme konusunda önde gelen nahivcilerden sayılır.⁸ Ebû Said es-Sîrâfî'nin (ö.368) damadıdır.⁹ Lakabı "el-Varrâk" şeklinde olup, kitap çoğaltan anlamına gelmektedir.¹⁰ İbnü'l-Varrâk'ın meşhur olan künyesi Ebu'l-Hasan'dır. Kendisi "*İlelü'n-Nahv*" adlı eserinin başında Ebu'l-Hasan künyesini zikretmiştir.¹¹

⁷ Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts. 95; Cemâluddin Ebu'l-Hasan el-Kiftî, *İnbâhu'r-Ruwât alâ Enbâhu'n-Nuhât*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1955, III, 165; Salâhuddin Halil b. Aybek es-Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Dâru'n-Nâşir, Fransa, 1972, III, 329.

⁸ el-Kiftî, *a.g.e.*, III, 165.

⁹ Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Süyutî, *Buğyetü'l-Vuât fî Tabakâti'l-Luğaviyyin ve'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikr, 1399/1979. I, 129.

¹⁰ Ebu Abdullah Muhammed b. Osman ez-Zehabi, *el-Müştebeh fi'r-Ricâl*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1962, 659.

¹¹ Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdillâh el-Varrâk, *İlelü'n-Nahv*, thk. Mahmud Muhammed Mahmud Nassâr, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, 181.

Ailesi ile ilgili olarak bize ulaşan tek bilgi onun Bağdatlı olmasıdır.¹² Hocaları hakkında da kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanmamıştır. Sadece Süyûtî onun bir hocasının ismini bildirmiştir ki adı Ebû Bekir Muhammed b. Hasan b. Miksem'dir. İbnü'l-Varrâk ondan rivayette bulunmuştur.¹³ Aynı şekilde, el-Kiftî "*İnbâhu'r-Ruwât*" adlı eserinde de İbn Mektum'un şöyle dediğini nakleder: "İbnü'l-Varrâk Kur'ân'ı rivayetleriyle Ebû Bekir Muhammed b. Miksem'e okumuş ve İbnü'l-Varrâk ondan rivayette bulunmuştur."¹⁴ Öğrencileri hakkında Süyûtîden başka hiçbir kaynak bahsetmez. O da sadece bir talebesinden bahsetmiştir ki, adı Ebû Ali el-Ahvâzî'dir.¹⁵ O, İbnü'l-Varrâk'dan rivayette bulunmuştur.¹⁶ Mensup olduğu ekole gelince İbnü'l-Varrâk'ın yaşamış olduğu asırda biri Basra diğeri de Kûfe ekolü olmak üzere iki ekol mevcuttu. İbnü'l-Varrâk Basralılar tarafında yer almaktadır.¹⁷ İbnü'l-Varrâk'ın vefatı hakkında ise ittifak edilen tarih hicri 381/991'dir.¹⁸

B. "İlelü'n-Nahv" Adlı Eseri

İbnü'l-Varrâk'ın bu eseri konumuza kaynaklık eden ve elimizde olan yegâne eserdir. Bazı müellifler bu eseri "*el-İlel fi'n-Nahv*" diye adlandırmışlardır. İbnü'n-Nedîm, (ö. 385/995)¹⁹ el-Kiftî,²⁰ ve es-Süyûtî,²¹ de eserin adını "*İlelü'l-Varrâk fi'n-Nahv*" diye zikretmişlerdir. Kaynakların verdiği bilgilerden de anlaşıldığı gibi eserin en uygun olan adı tahkikçinin zikrettiği "*İlelü'n-Nahv*" başlığıdır. İbnü'l-Varrâk'ı bu eserini yazmaya iten en önemli sebep nahivde illetin anlaşılması zarûreti ve ilim talebelerine anlaşılması zor gelen kuralların vuzuha kavuşturulması olmuştur. Bu eser nahvin gerekçeleri konusunda yazılan en hacimli ve en eski eserlerden biri sayılmaktadır. İbnü'l-Varrâk eserinde konuları ve illetlerini güçlü delillerle ispat ederek şerh etmeye çalışmıştır. Basra ve Kûfe nahivcilerinin görüşlerinden de yararlanarak illetleri mantikî bir ölçüde izah etmiştir. O, bazen nahivcilerin görüşlerini daha çok ihtilafli konular üzerinden sunmaya gayret göstermiştir. İbnü'l-Varrâk kıyasa, mantığa, ittifakla konulmuş kurallara ve Araplar

¹² Kiftî, *a.g.e.*, III, 165.

¹³ Süyûtî, *Buğye*, I, 129.

¹⁴ Kiftî, *a.g.e.*, III, 165.

¹⁵ Tam olarak adı Hasan b. Ali b. İbrâhim'dir. (ö. 446), Ebû Abdullah Şihabuddîn Yâkut b. Abdullah Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdeba*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts. IX, 34.

¹⁶ Süyûtî, *Buğye*, I, 129.

¹⁷ İbnü'l-Varrâk, *a.g.e.*, (Nassâr tahkiki), 308-309.

¹⁸ Kiftî, *a.g.e.*, III, 165; Süyûtî, *Buğye*, I, 129.

¹⁹ İbnü'n-Nedîm, *a.g.e.*, 87.

²⁰ Kiftî, *a.g.e.*, III, 165.

²¹ Süyûtî, *Buğye*, I, 129.

nezdinde uygun görülen ifadelere muvafakat eden görüşleri savunmuş, bu kurallara aykırı düşen görüşleri de eleştirmiştir.²²

C. İbnü'l-Varrâk'a Göre İletin Özellikleri

1. İlet Çokluğu

İbnü'l-Varrâk'ın "*İlelü'n-Nahv*" adlı eserinde zikrettiği illet türleri Sibeveyh (ö. 180/796), Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ve İbn Cinnî (ö. 392/1002) gibi klasik nahivcilerden kalma değerlerden başka bir şey değildir. O nahvin kurallarına genellikle üç ilâ altı arasında değişen sayılarda illet sunmaya çalışmıştır. Bu sayı bazen on ve daha fazlasına kadar yükselebilmştir. Doğal olarak aklımıza şöyle bir soru gelebilir; acaba bir hüküm hakkında birden fazla illetin söylenmesi ne kadar doğrudur? Nahivciler bu konuda iki kola ayrılmaktadırlar:

1. Bazı nahivcilere göre bir hüküm hakkında iki ve daha fazla illetin söylenmesi caiz değildir. Böylece onlar nahivde illet çokluğunu kabul etmezler.²³ Onlara göre aklı illetin sıfatlarının hepsi sadece tek nahvî illete dayanmaktadır. Bu görüşün aslı üsulcülerden gelmektedir ki, onlar her şeyin bir sebepten meydana geldiğini söylerler. Bu nahivciler, bir hüküm için birden fazla illet söylenmeye çalışılırsa o zaman sayılamayacak kadar illet sunulmaya çalışılacak ki bu da sunulan illetin başka illetlerin ortaya çıkmasına sebep olacak ve böylece illetlerin sayısının uzayıp gideceğini söylerler.²⁴

2. Nahivcilerden bazıları ise bir hüküm için iki ve daha fazla illetin ileri sürülebileceğini söylerler.²⁵ İbn Cinnî illet çokluğunu kabul edenlerden biri sayılır. O bir hüküm için birden fazla illetle talil yapılabileceğini bildirmiştir.²⁶ İbnü'l-Varrâk da illet çokluğunu kabul edenlerden biri sayılır. Bazen, o bir hüküm için iki, üç ve daha fazla illet sunmuştur. Örneğin, (ي) harfinden önce kesre gelmesini iki yönden talil yapmıştır. Ona göre ilk olarak (ي) harfinden önce kesre ve (ج)'dan önce de damme gelmesi kendi cinsinden sayıldığı için en uygun olanıdır. Ama çoğul yapıldığında damme (ج)'a dönüşür. Eğer böyle olmasaydı o zaman refle cer ve cerle de ref birbirine karışırdı. Başka bir örnekte ise İbnü'l-Varrâk (قبل) ve (بعد) kelimelerinin izafetsiz

²² İbnü'l-Varrâk, *a.g.e.*, (Nassâr tahkik), 57, 69.

²³ Süyûtî, *a.g.e.*, 54.

²⁴ Ali Sâmî Neşşâr, *Menâhicü'l-Bahsi inde müfekkiri'l-İslâm Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye*, Beyrut, 1984, 89.

²⁵ Süyûtî, *a.g.e.*, 54.

²⁶ İbn Cinnî, *a.g.e.*, I, 101.

söylendiğinde dammeyle mebni olması hakkında der ki; neden burada fetha veya kesre değil de damme harekeyle mebni olmuştur? Bu soruyu kendi kendine sorduktan sonra yine kendisi buna iki illet gösterir: birinci illet; kesre ve fetha bu iki kelimeye sadece i'râb halinde gelebilir. Aksi takdirde fetha ve kesre üzerine bina edilseydi o zaman bu hareketler i'râb harfleri mi yoksa bina harfleri mi olduğu konusunda şüphe yaratabilirdi. Bu sebeple damme üzerine bina edilerek bu karışıklık ortadan kaldırılmıştır. İkinci illete gelince damme hareketlerin en kuvvetlisidir. Bu yüzden bu iki kelimedeki i'râb hareketleri hafzedilmiş en kuvvetli hareke olan damme getirilerek hazfin yeri doldurulmuştur.²⁷

İbnü'l-Varrâk ism-i tasgîr'deki ilk harfin harekesinin damme olmasına neden olarak iki illet söyler: birinci illet olarak damme'nin hareketlerin en kolayı sayıldığını söyler. Çünkü damme söylendiğinde iki dudak arasından, dudakların kapanmasıyla çıkar. Fetha ve kesre böyle değildir. Çünkü fetha boğazdan çıktığı için dudaklar kapanmaz. Kesre de dilin ortasından çıkar ve aynı şekilde dudaklar kapanmaz. Bu sebeple damme ism-i tasgîr'in ilk harfine en uygun harekedir. İkinci illete gelince şöyle der; tasgîr (küçültme) normal kelimeler için yapılır. Böylece, malûm fiilin meçhul yapılmasına benzediği için tasgîr'in ilk harfinin de damme gelmesi zorunludur. Nahvin illetlerini lüzumlu kılan nedenlerden biri de öğrencinin zihnine bir hükmü farklı şekillerde yerleştirmektir. Bir meselede birden fazla illetin söylenmesine gelince İbnü'l-Varrâk illet çokluğunu bir farklılık ve çeşitlilik olarak görmektedir. Ama sonraki devirlerde illet Halîl ve öğrencisi Sibeveyh'in belirlediği hedefinden çıkarak bir yarışmaya dönmüş veya çok illet söyleme yönüne gidilmiştir. Bu sebeple bazen nahivciler kendi keyflerine göre illet söyleme yoluna gitmişlerdir. Bu illetler ise nahiv öğretimine fayda sağlamak yerine zarar vermektedir. İlet çokluğu üzerinde çalıştığımız eserde geçen örneklerden de anlaşıldığı üzere bu, büyük bir ihtimalle Basra ve Küfeliler arasındaki anlaşmazlık bunun bir sonucudur.²⁸

2. İkinci Dereceli İletlerle İlgilenme

Bu ıstılah daha eskilere dayanmaktadır. İbnü's-Serrâc (ö. 316) bu ıstılahı *el-Usûl* adlı eserinde zikretmiştir. O mef'ûlün mansub olmasını kendinden önce gelen âmîle bağlar. Zikredilen bu illet ikinci dereceli illetlerden sayılmaktadır.²⁹ İbnü'l-Varrâk her ne kadar terim olarak açıklamamış olsa da ikinci dereceli illetlere değer vermiş ve sık

²⁷ İbnü'l-Varrâk, *a.g.e.*, (Nassâr tahkiki), 233, 322-323.

²⁸ İbnü'l-Varrâk, *a.g.e.*, (Nassâr tahkiki), 565, 639, 660.

²⁹ Ebû Bekir Muhammed b. Sehl b. Serrâc en-Nahvî, *el-Usul fi'n-Nahv*, Müessesetü'r Risale, Beyrut, 1975. I, 54.

sık kullanmıştır. Örneğin, mübtedanın haberi neden merfû olmuştur? sorusuna verilen cevap bu nitelikteki illetlerdendir. Başka bir örnekte ise cemi müennes salimde elifin diğer med harflerinden farklı olarak ihtiyari kullanılabilme illetinden de bahsetmiştir. O, bunu şöyle açıklamıştır; “med (ء،و،ى) harfleri zâid olmaya daha uygundur. Ama bu durumda harflerin arasında da en uygun olanı da eliftir. Çünkü elif harflerin en hafifidir. Müennes ve çoğul (cem’) ağır kelimeler olduğuna göre hafif olanı yani elif uygun düşmektedir.”³⁰ Bütün bunlar İbnü’l-Varrâk’ın ikinci dereceli illetlerle yakından ilgilendiğini gösterir.

3. Cedelî (Diyalektik) İletlere Dayanma

Bu, dilin kurallarının ve göstergelerinin yine dilin doğasına dayanılarak açığa kavuşturulmasıdır. Cedelî illetin bir anlamda kıyasa benzer bir yönü vardır. Çünkü bir şeyi başka bir şey üzerine hamletmektir. Yani mevcut olanı olmayana kıyas yapmaktır. Ama bildiğimiz kadarıyla illetle uğraşan nahivciler sadece dilde mevcut olan teoriyle yetinmemişlerdir. Buna ek olarak daha derine giderek hayal güçlerini kullanıp cedelî illetleri daha fazla artırmışlardır. Bu hayal ürünü olan illetler dilde hiçbir değer taşımamaktadır. Örneğin, fiiller neden ikil ve çoğul eki almazlar? Neden cer isimlerle, cezm de fiillerle kullanılmıştır? Neden fâil merfû, mef’ûl da mansub gelmektedir? Bunun aksi neden olmamıştır ve neden mâzi fiil fetha üzerine bina edilmiştir gibi sorulara muhatap olan kişinin bunlara cevap olarak dil böyle doğmuştur demesi yeterlidir. Burada inceliklere düşerek öğrenciyi de sıkıntıya düşürecek şekilde aşırı sorular sormak gerekmez. Çünkü bu sorular çoğaldıkça değişik faraziyelere yol açmaktadır. Bu cedelî illetler kabul edilse bile dilin kendine has mantığı olduğundan illeti ileri süren nahivcilerin bu açıklamaları dilin özüne uygun düşmemektedir.³¹ İbnü’l-Varrâk’ın “İletü’n-Nahv” adlı eserinde incelediği teori illetlere baktığımızda onun bu konuda aşırıya gittiğini görürüz. Buna örnek olarak fiilin mecrûr olmamasının illetlerini verebiliriz. Bu konuda o, iki illet sunar; ilk olarak, mecrûrun izafetle meydana geldiğini söyler. İzafetin kattığı anlam muzafın tahsisidir. Eğer fiile birşey izafe edilirse bu izafet herhangi bir tahsis anlamı ifade etmez. Örneğin, (هذا غلامٌ) şeklinde söylendiğinde bu ifade müphem hâle gelmiş olur. Ama (غلامٌ زيدٌ) şeklinde olursa o zaman buradaki çocuğun kimin çocuğu olduğu anlaşılmış olur. Fiilin izafetine gelince o da şu şekilde olur ki, (غلامٌ يقوم) bu ifadede çocuğun kim olduğu müphem kalmaktadır. Çünkü bu çocuk ya Zeyd’in ya Amr’ın veya başka birisinin olabilir. Bu sebeple fiiller mecrûr olmazlar. İkinci illet ise şudur; mecrûr isim tenvinin

³⁰ İbnü’l-Varrâk, *a.g.e.*, (Nassâr tahkiki), 237, 370.

³¹ *A.g.e.*, 100-101.

yerini tutar. Fiilin ise fâili bulunduğu için tenvin alamayacağına göre cer alması da caiz değildir.³² İbnü'l-Varrâk'ın gayr-ı munsarîf harf-i târif alması veya izafet yapılmasıyla ilgili ortaya koyduğu illetler de aynı şekilde teorik illete örnek teşkil etmektedir. İbnü'l-Varrâk bu konuda iki illet ileri sürer ve sonra bu iki illete karşı soru sorar, sonra bu soru için de ayrıca iki illet sunar; ona göre gayr-i munsarîf isimlerin harf-i tarif alması veya izafet yapılması iki yönden açıklanabilir:

1. “Harf-i tarif ile izafet tenvin yerine kullanılan bir durumdur, açıkladığımız üzere tenvinin bulunması da ismin munsarîf olmasını gerektirmektedir. Bu sebeple harf-i tarif ve izafet alan her isim gayr-i munsarîf olmaktan çıkar.”

2. “Munsarîf olmayan her isim fiile benzediği için harf-i tarif ve izafet almaz. İsimlerde asıl olan tasriflenme olduğuna göre harf-i tarif alan her isim aslına dönmüş ve tasriflenmiş olur.”

Bu konuyla ilgili İbnü'l-Varrâk; fiilin harf-i cer almamasıyla, munsarîf olmayan isimlerin harf-i cer aldığı anda aynı hal üzere kalmasının nedeni ne olabilir diye sorar ve bu soruyu iki sebeple izah eder. Bütün bu sorular ve faraziyeler illetin derinliklerine batmış aklın tasavvurlarından kaynaklanmakta ve dilin özünden çok uzak kalmaktadır.³³

4. İletlerin Kapsamı

İbnü'l-Varrâk'ın illetin kapsamı hakkındaki verdiği bilgilerinden dilin gizli veya açık bütün meselelerini incelediği ve aynı şekilde dilin açıklanmış veya açıklanması gereken bütün göstergelerini inceden inceye ele aldığı anlaşılır. Örneğin, çoğu zaman dilde mevcut olmayan meseleler hakkında geniş incelemede bulunduktan sonra ‘neden böyle oldu?’, ‘neden böyle olmadı?’ veya ‘bu meselenin aksi neden olmadı?’ gibi sorular sorarak yine kendisi bu sorulara cevap aramaya çalışmıştır.³⁴ Konuya açıklık getirmek için bazı örnekler vermemiz gerekmektedir. İbnü'l-Varrâk i'râbın iç hareketlerde ortaya çıkmayışının nedenini şöyle açıklar:

1. “Çünkü kelimenin orta hareketleri kelimenin kalıbının seslerini gösterir. Eğer i'râbda kelimenin orta hareketinde yapılırsa o zaman kalıp hareketiyle irab hareketi birbirine karışmış olur.”

2. “İsimler arasında orta harfi hareketli olmayanlar mevcuttur. Bu isimler iki (يد), dört (جعفر) ve altı (عضوفوط) harfli olabilirler. Eğer

³² A.g.e., 204.

³³ A.g.e., 250, 102.

³⁴ A.g.e., 215, 217, 222, 223.

böyle kelimelerin orta harekesinde i'râb yapılırsa bu zaman da i'râbın yeri karışık hâle gelmiş olur.”³⁵

İbnü'l-Varrâk tesniye ve cemi müzekker sâlim kelimelerindeki zaid harfin başka harf değil de (النون) harfi olmasına şöyle bir illet sunar; “tesniye ve cemi müzekker sâlim kelimeler için başka harflerin zaid olarak kullanılması istiskal (ağırlık) ve yakınlık sebebiyle mümkün olmamaktadır. Bundan dolayı diğer harflere nisbetle zaid olarak (النون) harfi gelmesi en uygun olanıdır.” O, aynı şekilde nasih harflerin ismini nasb, haberini de ref etmesinin nedenini ve bu şekilde amel etmesini açıklamaya çalışmıştır; “bu harflerin bu şekilde amel etmesinin nedeni bu harflerin isme has harfler olmasındandır. Bu harfler fiillerle birlikte kullanılmaz. Bu harflerin bazıları isimlere anlam katarlar ve sonları mâzi itibarıyla fiil gibidir. Lafızlar fiil gibi olup isimlerle birlikte kullanıldıkları için fiil gibi amel ederler.”³⁶

D. İbnü'l-Varrâk'ın Dayandığı İletinin Çeşitleri

1. İletü Havfi'l-Lebs (Karıştırılma Korkusu İletisi)

Bu illet türü Arapların konuşmalarında çokça dikkat ettikleri ve kelimelerin anlamlarının karışması ihtimaline karşı ihtiyatlı oldukları konulardan biri sayılmaktadır.³⁷ İbnü'l-Varrâk eserinde konuyla ilgili birçok örnek sunmaktadır. Biz konuyu vuzuha kavuşturma açısından bazılarını sunmaya çalışacağız. İbnü'l-Varrâk müsenna ile cemi müzekker arasındaki farklılığın zaruretten ortaya çıktığını izah etmek için şunları ileri sürmektedir:

“Merfu ismin normalde vav ile merfu olması lazımdı. Bu durumda müsennada (جاءني الزيدون) cemi'de de (جاءني الزيدون) der idik. Cer hâlinde ise tesniyede (مررت بالزيدين) cemide ise (مررت بالزيدين) demiş olurduk. Böylece tesniye ve ceminin merfû ve mecrûr durumlarını hareke farkı ile ayırt etmiş olurduk. Ancak aynı şekilde mansub yapmak istediğimizde tesniye ve cemi hallerinde kelimeyi elif ile söyleme durumunda kaldığımızda elifin önündeki harfi de muhakkak fetha ile okumak zorunda kalırdık ve tesniye ile cemi'nin nasb hâlinde birbirinden biçimsel ve sözel bir farkı kalmazdı,” İbnü'l-Varrâk nasb alâmetinin kaldırıldığını ve iki ismin üç hâlinde iki alâmetle yetinildiğini bu şekilde izah etmektedir. Diğer bir örnekte tenvinin murab isimlerle birlikte kullanılmasının nedenini şöyle açıklamaktadır; isimler asıl itibarı ile mûrab sayılır. Eğer tenvin murab isimlerle birlikte kullanılmazsa o zaman fiillerle isimler

³⁵ A.g.e., 217, 218.

³⁶ A.g.e., 237-238, 332-333.

³⁷ A.g.e., (muhakkıkın sözü), 82.

arasında karışıklık meydana gelmiş olur. Burada tenvin isimlerle fiiller arasındaki karışıklığı ayırt etmektedir.³⁸

2. Tahfif (Hafifletme) İleti

Bu, Arapların yaradılışları gereği olarak konuşmada hafifletme yönüne gitmeleri illetidir. Onlara göre eğer konuşmada tahfif illeti kullanılmazdı bu büyük bir konuşma hatası olurdu. İbnü'l-Varrâk “İlelü'n-Nahv” adlı eserinde bu konuyla ilgili olarak cemi müennes sâlimdeki zaid elifi şu şekilde gerekçelendirmektedir; “bu durumlarda elifin gelmesi daha uygun görülmüştür. Çünkü elif med harflerinin en hafifidir. Müennes ve cemiler ağırlıklı kelimelerdir. Bu sebeple elif hafif olduğu için zikredilen kelimelerde zaid olarak kullanılmıştır.”³⁹ Diğer bir örnekte ise İbnü'l-Varrâk (ليس)nin mâzisinin kullanılarak muzârisinin terk edilmesi hakkındaki soruya cevap olarak sunduğu illetlerin ikincisinde şöyle der; “Mâzi lafız olarak mustakbelden (muzâri) daha hafiftir. Bu sebeple hafif olanın kullanılması gerekli görülmüştür.”⁴⁰

3. Teşbih İleti

Teşbih illeti ile aynı hükmü taşıyan farklı kelimelerdeki illet kastedilmektedir. “İlelü'n-Nahv” adlı eserden alınan örneklere gelince ilk olarak (حيث) mekân zarfının fiile izafesinin gerekçelendirilmesidir. İbnü'l-Varrâk'ın gerekçesi şöyledir; “(حيث) kelimesine gelince bu kelime mekân zarflarından olduğuna göre (حين)ye benzetilerek fiile izafet edilmesi caizdir. Çünkü (حيث) mekanda müphem olduğu gibi (حين) de zamanda müphem bir kelimedir. Bu illet sebebiyle fiile izafe edilmesi mümkün görülmüştür.” Eserin başka bir yerinde konuya örnek olarak bazı isimlerin mebnî olmasını illet olarak fiillere benzemesini göstermiştir.⁴¹

4. Fark İleti

Fark illeti ile Arapların bir kelimeyi bir başka kelimedenden ayırmak için farklı telaffuz etmeleri kastedilmektedir. Birbirlerinden farklı olsunlar diye failin merfû, mef'ülün mansub, cemi nûnunun meftûh ve tesniye nûnunun da meksur okunması gibi.⁴² Aynı şekilde bu illet ile benzer durumlarda farklı alâmetlerin bulunması hâlinde inceliklerine dikkat çekilerek duruma açıklık getirilmiştir. İbnü'l-Varrâk'ın konuyla ilgili örneklerine gelince, O müfred münadanın hareke ile mebnî oluşunu gerekçelendirmede şu illeti sunar ve şöyle

³⁸ A.g.e., 231, 221-222.

³⁹ A.g.e., 241.

⁴⁰ A.g.e., 347.

⁴¹ A.g.e., 217, 613.

⁴² es-Süyûtî, a.g.e., 72.

der; “Münada nidâdan önce mûrab bir kelimedir. Zira bir engel bulunmadıkça bütûn isimler mûrab sayılır. Münada olan isim daha önce mûrab olup bir sebep dolayısıyla (nidâ) mebnî olduğu için, daha önce hiç murab olarak kullanılmamış (م , ما , كم) gibi ve sükûn üzere mebnî olan isimler arasında bir fark olsun diye münada hareke ile mebnî olmuştur.” O, eserinin başka bir yerinde konuyla ilgili olarak der ki; (ة) harfi tekil ile çoğul arasındaki farkı göstermek için gelmiştir. Örneğin (تمر - تمر) şeklinde olması gibi.⁴³

5. Çok Kullanılma İleti

Bu, bazı hükümleri açığa kavuşturmak için delil olarak kullanılan bir illet türüdür. Örnek olarak İbnü'l-Varrâk'ın üzerinde çokça durduğu konulardan biri de hazftir. İbnü'l-Varrâk harf-i cer gerektiren bazı fiillerden (من) cer harfinin hazfedilebileceğini söylemiş ve bu konuda bazı illetler sunmaya çalışmıştır; “(إخترتُ الرجال زيداً) bu kişilerden Zeyd'i seçtim' cümlesindeki 'إخترتُ' fiili tümünü değil de bazısını seçme imkânını verdiği için (من) harf-i cer'in hazfedilmesi caiz görülmüştür. Diğer bir hazif ise konuşmada çokça rastlanıldığı için kolaylık olsun diye hazfi uygun görülmüştür. Örneğin, (نصحتُ زيداً) gibi ifadeler konuşmada sık kullanıldığı için harf-i cer hazfedilmiştir.”⁴⁴ Diğer bir örnekte ise nida harfinin 'يا' harf-i tarifli olmasına rağmen Allah (الله) lafzıyla birlikte kullanılması hakkındaki gerekçelendirmeleri şöyledir:

1. Bu kelime çok kullanılan bir kelimedir.
2. Bu kelime başındaki harf-i tarifli birlikte alem hâline gelmiştir ve hiçbir zaman harf-i tarifini yitirmez.
3. Kelimenin aslı (لا) olup, baştaki hemze düşmüş harf-i tarif yerini tutmuştur, böylece sanki harf-i tarif kelimenin aslından gibi olmuştur.⁴⁵

6. Öne Geçme İleti

İbnü'l-Varrâk bu illet türüne örnek olarak tesniye ve çoğulla ilgili şu gerekçelendirmede bulunmaktadır: “tesniye nûnu neden kesre ve çoğul neden fetha gelmiştir diye sorulursa bu konuda şu illet ileri sürülebilir; çünkü tesniye çoğuldan (cemi) önce gelir. Tesniyedeki sakin harfin harekelenmesi asıl harekesi olan kesre üzerine olması uygun olanıdır. Bunun sebebi ise tesniye çoğuldan önde gelmektedir. Zira çoğuldaki (النون) harfi kesredan sonra gelir ve çoğul fetha ile harekelenerek tesniyedeki (النون) harfi ile karıştırılmamasını sağlar.” Başka bir yerde ise İbnü'l-Varrâk fâilin mef'ûlden önce gelmesine delil olarak önde gelme illetini gösterir ve

⁴³ İbnü'l-Varrâk, *a.g.e.*, (Nassâr tahkiki, muhakkıkın sözü), 84, 462-463, 708.

⁴⁴ *A.g.e.*, 445.

⁴⁵ *A.g.e.*, 471, 236.

fiilin fâille beraber anlam ifade ettiği için mef'ûlden önce geldiğini söyler. Eserde İbnü'l-Varrâk bu illet türünü fazla kullanmadığı için bu kadarıyla konuyu açıklık getirmekle yetindik.⁴⁶

7. İstiğnâ (İhtiyaç Görmeme) İleti

İbnü'l-Varrâk'ın kullandığı bu illet türü Sibeveyh'in "*el-Kitâb*" adlı eserinde çokça kullandığı illetlerdendir.⁴⁷ Bu konuya (ليس) fiilinin çekilmemesi örnek olarak verilebilir. İbnü'l-Varrâk bu konuyu şöyle gerekçelendirmektedir: "Bu fiilin çekilmeme sebebi geçmiş zamanının diğer nefiy edatlarına ihtiyaç duymamasıdır."⁴⁸ Diğer bir örnekte ise İbnü'l-Varrâk soru cümlelerinde gelen (أَيُّ) kelimesinin önündeki soru harfi olan elifin hazfedilmesini zikreder. Gerekçelendirmeyi şöyle yapar: "Eğer birisi (علمت أَيْهَم في الدار؟) "onlardan hangisi evdedir biliyor musun' derse (أَيُّ) edatını nasb ederek söylerse bu caiz olmaz. Çünkü burada istifham işareti olan elif hazfedilmiştir. Buradaki hazfin sebebi ise istiğna (ihtiyaç görmeme) illetidir."⁴⁹

8. İstiskal (Ağırlık) İleti

Burada cümle, kelime, harf veya hareke ağırlığından bahsedilen illet türü kastedilmektedir. İbnü'l-Varrâk konuyla ilgili olarak merfû hâlinde müsennanın elif almasını gerekçelendirerek der ki; "tesniyede merfû halinde elifin gelmesi en uygun olanıdır. Çünkü (و) ve (ي) harfleri (ل) harfinden daha ağırdır. Ağır olanlar düşürülerek daha hafif olan (ل) harfinin tesniyede merfû olarak gelmesi uygun görülmüştür." İbnü'l-Varrâk diğer bir örnekte ise اُكْرَم kalıbı دَحْرَج kalıbı üzere olduğu halde neden muzârisinin ilk harfi sükun olarak gelir sorusuna cevap olarak şöyle açıklama yapar: "اُكْرَم kalıbının aslı يُكْرَم şeklinde gelerek يُخْرَج kalıbına uygun düşmesi gerekirken hemze hazfedilmiştir. Hemzenin hazfedilme sebebi ise istiskal (dile ağır gelme) illetidir."⁵⁰

9. Tasarruf İleti

İbnü'l-Varrâk (ما) harfinin zaid olarak diğer harflerden daha fazlaca kullanılmasına dair bir soruyu cevaplarırken bu illete başvurur ve şöyle der: "Bu sorunun cevabı (ما) harfinin kullanımının çeşitli olmasıdır. Bu harf zaid olarak kullanıldığında kendi kendine bir anlam ifade etmemektedir. Diğer harfler içerisinden seçilmesinin

⁴⁶ A.g.e., 377, 394.

⁴⁷ Sibeveyh, a.g.e., 199.

⁴⁸ İbnü'l-Varrâk, a.g.e., (Nassâr tahkiki), 355.

⁴⁹ A.g.e., 483-484.

⁵⁰ A.g.e., 232, 260.

nedeni ise anlamını kaybederek her tarafa çekilebilme özelliğine sahip olmasıdır.”⁵¹

10. İtidal, Muâdele (Dengeleme) İleti

İbnü'l-Varrâk (ع) deki hemzenin cümle başında esreli ve diğer yerlerde fethalı gelmesinin nedenini şöyle açıklamaktadır; “hangi sebepten dolayı başlangıçta kesreli ve cümle içerisinde ise fethalı kullanılmıştır sorusuna şöyle cevap verilir; çünkü kesre fethadan daha kuvvetlidir. Cümle ortasında (ع) edatı (ع) okunsaydı hem hemzenin esresi hem de ardından gelen kelimelerle birlikte okunması daha zor olacaktı. Bunun için ağır olmasından dolayı, cümle başındakinin (ع), hafif olması dolayısıyla da cümle arasındakinin (ع) okunması tercih edilerek denge (itidal) sağlanmıştır.”⁵² İbnü'l-Varrâk başka bir örnekte fâilin merfû, mef'ûlün de mansub olma gerekliliğine sunduğu illetlerden birincisinde şöyle der: “Fâil ile mef'ûlün arası mansubla ayırt edilir. Çünkü fâil konuşmada mef'ûlden daha az kullanılmaktadır. Bunun sebebi de fiilin birden fazla kelimeye (mef'ûl) ihtiyaç duymasıdır. Böylece ağırlılık hareketi (merfû olması) dilde az kullanılabile (fâile) ve dilde sık sık rastlanana da (mef'ûle) hafiflik hareketi (mansub olma) verilerek denge (itidal) sağlanmıştır.”⁵³

11. Fasl (Ayırtma) İleti

Bu illet türünün amacı bir şeyi diğerinden herhangi bir alametle ayırmaktır. İbnü'l-Varrâk'ın bu illet türüne verdiği örneklere gelince: O, fiillerle isimlerin arasını ayırmak için tenvin getirilmesini ileri sürer ve bu konuda şöyle der: “tenvinin getirilmesi munsarif ile gayr-i munsarif arasındaki ayırt edici fark mesabesinde olduğu içindir.” Yine İbnü'l-Varrâk rubâ'î fiillerin muzâri çekiminde ön harfinin damme gelmesini gerekçelendirerek der ki: “Eğer rubâ'î muzârinin ön harfini meftuh olarak bıraksaydık o zaman sülâsî fiillerle rubâ'î fiiller birbirine karıştırılırdı. Rubâ'î fiilin muzârisinin ön harfî damme olarak gelince bu sorun ortadan kalkmış ve ikisi arasında fark oluşmuş olur.”⁵⁴

12. Muhalefet İleti

Muhalefet illetini ile ilgili olarak İbnü'l-Varrâk (لأَضْرِبَنَّ أَيْهُمْ فِي الدَّارِ) cümlesindeki (أَيْ) kelimesinin damme üzere mebni olmasının nedenini gerekçelendirerek şöyle açıklamıştır: “Burada damme üzerine mebni olmasının nedeni kendi benzerlerine muhalefetinden

⁵¹ A.g.e., 311, 414.

⁵² A.g.e., 602.

⁵³ A.g.e., 376.

⁵⁴ A.g.e., 262, 613.

dolayıdır. Kendi benzerlerinin hükmünden çıkınca da noksan hale gelmiş olur. Noksan olması sebebiyle de mübteda hazfedilerek mebnîliği lüzumlu hale gelir.”⁵⁵

13. İvad (Bedel) İleti

Bu illet türü Sibeveyh’in ‘*el-Kitâb*’ında geçen illet türlerindedir.⁵⁶ İbnü’l-Varrâk bu konuya rubâî muzârinin ilk harfinin damme gelmesinin nedenini gerekçelendirerek şöyle der: “Çünkü damme harekelerin en kuvvetlisidir ve bu sebeple de rubâî muzarinin başına getirilmiştir ki, mahzûf olan harfin yerini tutsun.” Yine, o (فِيْلٌ وَبَعْدُ) kelimelerinin damme üzerine mebnî olmasının nedeni olarak ileri sürdüğü iki illetten ikincisinde şöyle der: “Çünkü damme harekelerin en kuvvetlisidir ve bu sebeple de bu iki kelime en kuvvetli hareke olan damme üzerine mebnî gelerek mahzûf kelimenin yerini tutması sağlanmıştır.”⁵⁷

14. Vücub İleti

İbnü’l-Varrâk bu illetle ilgili olarak (ة) harfinin vasıl (geçiş) ve vakıf (duruş) halindeki sübutunu şöyle izah eder; “(ة) harfinin vasıl veya vakıf hâlindeyken okunması bu harfin kelimenin aslından olduğunu ve aynı şekilde müennesliğe işaret ettiğini göstermektedir. Bu tür kelimeler her yerde aynı okunması dolayısıyla bu şekilde gelmesi gerekli hale gelmiştir.”⁵⁸

15. Benzerlik ve Benzemezlik İleti

İbnü’l-Varrâk konuyla ilgili olarak der ki: “Nehiy (نَهْيٌ)’sından sonraki kelime meczum olarak gelir. Çünkü emir sükûn üzere mebnidir ve nehyden farklı olarak sadece önünde (ل) harfi bulunur. Bu sebeple de nehy lafız itibarıyla emir kalıbına benzediği için cezm hâlinde gelmiştir.”⁵⁹ O, eserinin başka bir yerinde cemî ve tesniyenin irabının değişmeksizin maksur kelimenin irabındaki gibi tek biçimde neden gelmediği, sorusuna şu şekilde cevap vermiştir: “Cemî ve tesniyenin îrâbının değişmesi zorunludur. Maksur kelimenin îrâbının değişmemesinin nedeni illet harfleri bulunmayan sahih kelime iraplarına benzetilerek takdirî olarak îrâplanmasıdır. Aynı şekilde maksur kelime, sıfatının irabına göre de takdirî olarak îrâplanır. Böylece sıfatın îrâbı neyse maksur kelimenin îrâbı da o şekilde yapılır. Örneğin, (هَذِهِ عَصًا مُعَوَّجَةً) cümlesindeki (مُعَوَّجَةً) kelimesindeki merfû hâline benzetilerek maksure de sahih isim

⁵⁵ A.g.e., 574.

⁵⁶ Sibeveyh, a.g.e., 207.

⁵⁷ İbnü’l-Varrâk, a.g.e., (Nassâr tahkiki), 262, 323.

⁵⁸ A.g.e., 242.

⁵⁹ A.g.e., 279-280.

yerindeki gibi merfû olacaktı. Ama tesniye ve cemide herhangi bir sıfat veya benzerlik söz konusu olmadığına göre tek vecih üzere gelmesi caiz değildir. Benzeşmezlik nedeniyle tesniye ve cemi i'râbı değişir. Eğer tek vecih üzere gelseydi o zaman olduğu gibi i'râbını gösterecek neden bulunmazdı.”⁶⁰

16. İştirak İlleti

İbnü'l-Varrâk konuyla ilgili olarak şöyle bir örnek sunar ve (حيث) kelimesinin cümleye izafe edilmesinin gerekçesini şöyle açıklar: “Burada nasıl ki (أى) kelimesi cümleye izafe edilebiliyorsa (حيث) kelimesinin müphemlik bakımından onunla bu konuda müşterek olduğu için cümleye izafe edilmesi caizdir.”⁶¹

17. Delâlet İlleti

İbnü'l-Varrâk fiil mi masdardan yoksa masdar mı fiilden türemiştir, sorusuna masdarın fiilden türediği cevabını verir ve sunduğu iki illetten ikincisinde şöyle der: “Diğer bir açıdan fiil hem zamana hem de masdara delâlet eder. Fakat masdar sadece özüne delâlet etmektedir. Bu sebeple de fiilin daha önce gelmiş olması gerekir.”⁶² O, diğer bir örnekte ise fiilin harf-i cerlerle değil de zaman zarflarıyla birlikte kullanılmasına dair soruya verilen cevapta der ki: “Zira fiil çekim itibarıyla zamana delâlet ettiğine göre zaman zarflarıyla birlikte kullanılmaktadır.”⁶³

18. Zaruret İlleti

İbnü'l-Varrâk'ın “*İlelü'n-Nahv*” adlı eserinde kullandığı illet çeşitlerinden sonuncusu zaruret illetidir. Bu da eserde geçen şiirlerle ilgili zaruret illetidir. O, bu illet türüne örnek olarak şiirde geçen (كان) 'nin isminin nekre, haberinin de ma'rife gelmesini göstererek şöyle gerekçelendirir;

كَأَنَّ سُلَافَهُ مِنْ بَيْتِ رَأْسٍ يَكُونُ مِزَاجَهَا عَسَلٌ وَ مَاءٌ

“Sevgilimin ağzı, içine bal ve su karıştırılmış, yıllanmış değerli Beyt Re's (Ürdünde bir yer adı) şarabı gibidir.”⁶⁴

İbnü'l-Varrâk bu şiirle ilgili olarak şöyle der: “Bu şiirdeki ‘عَسَلٌ’ kelimesi nekre olarak gelmiştir ve (كان) 'nin ismidir. Yine şiirde geçen (مِزَاجَهَا) kelimesi de ma'rife gelmiş olup haber durumundadır. Bu

⁶⁰ A.g.e., 235.

⁶¹ A.g.e., 322.

⁶² A.g.e., 492.

⁶³ A.g.e., 503.

⁶⁴ el-Berkûki, Abdurrahman, *Şerhu Divâni Hassân b. Sâbit el-Ensârî*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 2004, 37.

durum Arapların şiirlerinde pek azdır ve burada şiir zaruretinden dolayı böyle gelmiştir.”⁶⁵ İbnü'l-Varrâk zarurete dair diğer bir örnekte ise bir şiirde geçen (كلتا) kelimesindeki elifin hazfedilmesini zikretmiştir:

في كلت رجليها سلمى زائدة كلتاها قد قرنت بواجده

“Her iki ayağında da fazla kemik var, ikisi de sadece birine bağlı” (erkek deve kuşunun ayağı kastedilmiştir).

İbnü'l-Varrâk bu şiir hakkında der ki: “Şairin (كلتا) kelimesinden elifi hazfetmesi tamamen zarureten dolayı olmuştur. Buradaki elif zaid harf olarak takdir edilmiştir. Zaruret olan şeyin ise hüccet (delil) olarak kullanılması caiz değildir.”⁶⁶

Sonuç

İbnü'l-Varrâk klasik nahivcilerin büyüklerinden biri sayılır. O, gramer kurallarının tespit ve tedvin aşamasından sonra dilde değişik eğilimlerin ortaya çıktığı bir çağda yaşamıştır. Bu çağ aynı zamanda dilsel çalışmaların felsefî bir renk aldığı çağ olduğundan önem arz etmektedir. Aynı şekilde bu çağda klasik nahivcilerden her biri illeti farklı yorumlamışlardır. Bu sebeple de İbnü'l-Varrâk dâhil klasik nahivciler dilsel ve gramer konulara farklı yaklaşmışlardır. Çoğunlukla nahivciler kendi ekollerine bağlı kalarak yanlış da olsa bu ekolün görüşlerini savunmaya çalışarak birçok nahivci kendi hocalarının görüşlerini benimsemişlerdir. İbnü'l-Varrâk da Sibeveyh'den etkilenerek her zaman onun görüşlerini savunmaya çalışmıştır. Çalışmanın çoğunlukla üzerinde yoğunlaştığı esas konusu olan İbnü'l-Varrâk “*İlelü'n-Nahv*” adlı eserinde zikrettiği illet türlerinin tamamı Sibeveyh'in “*el-Kitâb*” adlı eserinde yer almaktadır. İbnü'l-Varrâk'ın görüşlerinin Basralıların Ekolüne uygun olmasının başlıca sebeplerinden biri de budur. İbnü'l-Varrâk “*İlelü'n-Nahv*” adlı eserinin bab başlıklarında Basra ve Kûfe ekollerinin ıstılahlarından yararlanmıştı. Ama kaydetmek gerekir ki, çoğunlukla Basralıların ıstılahlarından istifade etmiştir. Onun bu şekilde Basralılardan yararlanması tabii ki kendi ekolüne taassup derecesinde bağlı kalmasını gerektirmez. Çünkü her ne kadar Kûfelilerin görüşlerini kabul etmese de onlara karşı hiçbir zaman sert üslup kullanmamıştır. İbnü'l-Varrâk eserinde konuları ve illetlerini güçlü delillerle ispat ederek şerh etmeye çalışmıştır. Eserin üslubu hem çekici hem de çok rahat anlaşılabilir şekildedir.

⁶⁵ İbnü'l-Varrâk, *a.g.e.*, (Nassâr tahkiki), 262, 353.

⁶⁶ *A.g.e.*, 534.